

VİRÂNÎ ABDAL'IN "ELİF U MİM'DEN ALDIK SIRR-I KURANİ" MATLAI İLE BAŞLAYAN DEYİŞİ İÇİN BİR TEVCİH (YORUM)

An Interpretation of Virani Abdal's Poem Starting with the Couplet "Elif u Mim'den Aldık Sırr-ı Kurani"

Ein Kommentar zu Virânî Abdal's Deyiş, das mit dem Matla (Distichon) "Elif u Mim'den Aldık Sırr-ı Kurani" beginnt

Hüseyin ALBAYRAK *

ÖZ

Alevi Bektaşî edebiyatı içerisinde âşıklar, tecrübe etmiş oldukları manevi seyahatler esnasında yükledikleri hâlleri sembolik olarak arifane bir tarzda, şiir şeklinde ifade etmişlerdir. Çünkü bâtında yaşanan bu hâllerin zahire, maddi dünyaya taşması ve de taşınması ancak şiir türünün imkân verdiği semboller ve *lugaż*, *teşbih*, *tevrîye* gibi edebî sanatlar çerçevesinde mümkün olabilmektedir. Bu edebiyat geleneği içerisinde yazılmış nefes, deyiş, nutuk vb. türlerin sembolik dillerinin altında yatan asıl anlamlarını beyan etmek amacıyla Tevil, Şerh ve Tercih gibi eserler kaleme alınmıştır. Genelde herhangi edebî bir eserin açıklanmasına yönelik olarak yazılmış olan bir metin ister *Tevîl* ister *Şerh* isterse de *Tercih* (*Yorum*) olsun, okunduğunda "Acaba şair/âşık gerçekten de bu söylenenleri kastetmiş midir?" sorusu kaçınılmaz olacaktır. Ancak her edebî metin, kaynağından çıktığı andan itibaren muhatabının/okuyucunun idrak mertebesine göre şekillenir. Kaynağı Tanrısal feyz olan tüm bu şiirlerin şerhleri ve yorumları, söz konusu şiirlerin hakikatini bütünüyle kapsayıcı olmasa da derininde yatan anlam katmanlarının çözümlenmesi açısından kıymetlidir. Bu makalede,

* Müzisyen-Yazar, hhalbayrak@yahoo.com.

Alevi Bektaşî inancının adeta manifestosu niteliğinde olan deyiş evreninde yedi ulu ozan ya da gelenekteki ifadesiyle yedi bâtin aşığı olarak adlandırılan kanon içerisinde yer alan Virânî Abdal'a ait bir şiir, inancın irfânî müktesebatından ilhamla mana yönünden yorumlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alevi Bektaşî, Virani, Alevi Şiir Geleneği, Şerh.

ABSTRACT

Within the Alevi-Bektashi literature, ashiks have symbolically expressed the states they accepted during their spiritual journeys in an enlightened style, in the form of poetry. This is because these states, occurring in the unseen, can overflow or can be transferred into the external, material world only within the scope of the symbols enabled by the poetry genre and literary devices, such as *lugaz* (riddle written in verse), *teşbih* (simile), *tevirîye* (double entendre). Works, such as *Tevîl* (Interpretation), *Şerh* (Explanation) and *Tevcih* (Comment), were written in order to express the core meanings of the symbolic language of forms –*nefes*, *deyiş*, *nutuk*, etc.- created in this literary tradition. Usually, the question “Did the poet/ashik really mean what was said?” will inevitably arise while reading the text written for the explanation of any literary work, whether it is *Tevîl*, *Şerh* or *Tevcih*. However, every literary text takes shape according to the level of reader’s comprehension from the moment it leaves its source. Although the explanations and commentaries of all these poems, whose source is divine inspiration, do not fully cover their essence, they are valuable in terms of decoding the layers of deep meaning. In this paper, a poem by Virani Abdal, who belongs to the canon called the seven great poets in the system of *deyiş* (which is a manifesto of the Alevi-Bektashi belief) or more traditionally the seven unique ashiks, was interpreted in terms of meaning with inspiration from the intellectual competence of the belief.

Keywords: Alevi Bektashi, Virani, Alevi poetic tradition, comment.

ZUSAMMENFASSUNG

In der Literatur des Aleviten- und Bektaschitentums haben die Volksdichter die Zustände, die sie während spiritueller Reisen durchlaufen haben, in symbolischer Form mittels weiser Gedichte ausgedrückt. Dies liegt vor allem daran, dass sich diese im Innern erlebten Zustände lassen nur durch Symbole und literarische Stilmittel wie *Lugaç* (Rätsel), *Teşbih* (Gleichnis) und *Tevriye* (Doppeldeutigkeit) an die Oberfläche, in die materielle Welt tragen lassen. Zahlreiche *Tevil* (Interpretation), *Şerb* (Erläuterung) und *Tevcih* (Kommentar) sind verfasst worden, um den wahren Bedeutungsgehalt hinter der symbolischen Sprache der innerhalb dieser literarischen Tradition entstandenen verschiedenen Gedichtformen wie *Nefes*, *Deyiş*, *Nutuk* usw. zu erklären. Bei der Lektüre eines Textes, der zur Erläuterung eines literarischen Werks geschrieben wurde, sei es ein *Tevil*, *Şerb* oder *Tevcih*, fragen wir uns unweigerlich: "Hat der Dichter das wirklich so gemeint?" Die Bedeutung jedes literarischen Textes entwickelt sich jedoch von dem Moment an, in dem er seine Quelle verlässt, entsprechend der Wahrnehmungsebene seines Adressaten/Lesers. Doch auch wenn die Erläuterungen und Interpretationen all dieser Gedichte, deren Ursprung die göttliche Inspiration ist, deren Wahrheit nicht vollständig erfassen können, stellen sie hinsichtlich der Analyse der tieferen Bedeutungsschichten der betreffenden Gedichte dennoch eine wertvolle Quelle dar. Auf Grundlage des glaubensbezogenen Wissensschatzes des Autors wird in dem vorliegenden Artikel der Versuch unternommen, ein Gedicht von Virânî Abdal, einem der sieben großen Dichter bzw. der sieben Poeten des Inneren, wie sie im Kanon genannt werden, in der Dichtungstradition des Aleviten- und Bektaschitentums, die gewissermaßen das Manifest des alevitisch-bektaschitischen Glaubens formt, auf seine Bedeutung hin zu interpretieren.

Schlüsselwörter: Aleviten und Bektaschiten, Virani, Alevitische Dichtungstradition, Erläuterung.

Giriş

Alevî Bektâşî edebiyâtı içerisindeki nefes, deyiş, nutuk literatür'ü tetkik edilirse bil cümle âşık u sâdikan ve dâhi ârifan'dan vârid olan o nutk u nefeslerin hangi neviden mânâlara hâiz olabileceğini beyân etmek maksadıyla kaleme alınmış *Tevîl* ve *Şerb* misâllerinin handiyse bir külliyyat vücûda getirecek seviyede olduğu müşâhede olunacaktır. Bu misallerden ilk akla geleni ise hiç şüphesiz Yunus Emre'nin "*Çaktım erik dalına*" dizesi ile başlayan şathiyesi için yazılmış olan şerh örnekleridir.

Tevîl ve *Şerb* dediğimiz kavramlar ilk nazarda her ne kadar benzer kavramlar gibi görünse de aslında aralarında ince farklılıklar arz eden iki nazenin mevhumdur. Şöyle ki,

Tevîl, etimolojik olarak "evl" kökünden gelmekte olup "*geri dönme-rücu etme*" mânâsındadır ve bir kavramı ilk anlamına, aslına yani "*evveline*" döndürmeye yöneliktir. Hadid suresinde "*O'dur, evvel-ü âbir ve zâbir-ü bâtin, hem o her şey'e âlimdir*" âyeti ile Tanrı'nın kendini "*evvel*" ismiyle anması, *Tevîl*'in söz konusu bir kavramı aslına, evveline döndürmesini içeren maksadını da göstermesi açısından dikkat çeken bir husustur. İlâveten söz konusu maksadın aynı zamanda "*her şey aslına rücu eder*" fehvâsına ya da "*innâ lillâhi ve innâ ileyhi râci'ün - Biz Allah içiniz ve sonunda O'na döneceğiz*" âyetine yönelik olduğunun da bir işaretidir âdetâ. Hâl böyle olunca bir nutk u nefesin ya da deyişin mânâ katmanlarına doğru yapılacak tâbiri câizse tevîlî arkeolojik bir kazının ancak ilimde derinleşmiş olan rasih ehline yani ehlullâh'a mahsus olduğu hakikatinin de unutulmaması elzem olacaktır.

Şerb ise arapça "*şrb*" kökünden gelmekte olup "*açma, yarıp içini çıkarma*" mânâsını taşır. Bu nedenle "*İnşirab*" ya da diğer bir isimle "*Şerb*" suresinde Hz. Peygambere hitâbı içeren "*Elem neşrab leke sadrak - Şerb etmedik mi (açıp genişletmedik mi) senin için sadrını (bağrını - göğsünü)*" âyetinden hareketle denilebilir ki sözün bağrını yarıp içerisinde mevcûd olan kalbî mânâyı avuçlamak ancak ve ancak Hz. Peygamberin ilmi yönden en kâmil vârisleri olan ve dâhi ilimleri satırdan değil sadrından sudur eden âriflere mahsus olsa gerektir.

Genelde herhangi edebî bir eserin açıklanmasına yönelik olarak yazılmış olan bir metin ister *Tevîl* ister *Şerb* isterse de *Tevcih (yorum)* olsun, okunduğunda "*Acaba şâir, âşık vs. gerçekten de bu denilenleri kastetmiş olabilir mi*" gibisinden bir suâli de beraberinde getirebilmektedir.

Ancak şu da unutulmamalıdır ki menşei ister semâvi! isterse turabî! olsun her edebi metin, kaynağından çıktığı ândan itibaren metnin muhatabı olan kişinin idrak mertebesine göre deyim yerindeyse bir filtreleme işlemine tabi tutulur. İdrak kabiliyetinin yüksek ya da düşük olması ise filtreye ait süzgecin gözeneklerinin incelik derecesine bağlı olan bir husustur. Binâenaleyh kesif olan *keşîrî lafzı*’nı (sözün kabuğunun) eleğin üstünde kalıp idrakten süzülen latif *liüb-i kelâm*’ın (sözün özünün) altta kalan miktarı yukarıda bahsi geçen o suâl’e müspet bir cevap verilememesine sebebiyet verecektir. O nedenle bu makale “*Virânî Baba bu nutkunda şunu kastetmektedir*” den ziyâde “*Hüseyin bu deyişten neyi anladı*” minvalinde bir yazıdır.

Mushaf’taki âyetlerin salt literal manalarının dışında çeşitli anlam katmanlarını barındırdığına ve de Mushaf’ın, bu farklı anlam katmanlarında farklı isimler aldığına gönderme yapan birçok ayet de mevcuttur. Misâl olarak aşağıdaki âyetler bu hususa delil gösterilebilir;

Furkan:1, “*Şanı yücedir o kudretin ki, hakla bâtılı ayıran o Furkan’ı, bütün âlemler için bir uyarıcı olsun diye kuluna indirdi?*”

Vâkı’a:77-78, “*O, kesinlikle şerefli bir Kur’ân’dır. Titizlikle saklanan bir kitap’tadır (kitab-ı meknun)*”

Âl-i İmrân:7, “*Kitap’ı sana indiren O’dur: Onun ayetlerinden bir kısmı muhkemlerdir ki; onlar kitab’ın anasıdır (ümm ül kitab). Diğer ayetlerse müteşâbihlerdir ve o’nun tevîlini ise bir Allah bilir, bir de ilimde derinleşmiş olanlar.*”

Dolayısıyla bu âyetlerden ilhâm alınarak “*Teşbibte hata olmaz, hatasız teşbih olmaz*” kelâmınca şöyle bir tasnif yapılabilir,

Şeriat ---- Mushaf
 Tarikat---- Kitâb-ı Meknun (Kur’ân)
 Mârifet---- Furkan
 Hakikat----Ümm ül Kitab

Buna karşılık olarak yukarıdaki âyetleri göz ardı ederek ve de adeta Fransız düşünür Derrida’nın meşhur “*Metnin dışında hiçbir şey yoktur. Her söz, söyleyenin ve söylenenin yokluğunda söylenmiştir. Dil’e gelen, aşkın (müteâl, metafizik) bir gösterilene asla işaret edemez*” sözüne de atıf yaparcasına Mushaf’ta, âyetlerin literal anlamları dışında bir manasının olamayacağını ifade eden gelenekler de ortaya çıkabilmiştir. Günümüzde de varlığını devam ettiren ve de ne yazık ki etki alanını giderek genişleten bu

gelenekler içerisinde öylesine uç örnekler vardır ki misâl olarak anlatımın ifadesini güçlü kılmak amacıyla Mushaf'ta Tanrı'nın bazı yerlerde kendini "gören, işiten" şeklinde vasfetmesinden hareketle o'nun gözleri ve kulaklarının olduğunu ve yine anlatımdaki ifadeyi güçlendirmek için yapılan teşbih sanatını göz ardı edip "Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir" âyetinden yola çıkarak Tanrı'nın maddi bir eli'nin olduğunu kabul eden yaklaşımlar dahi olmuştur.

Alevî Bektâşî irfân geleneği içerisinde tâlim ve terbiye gören arifler ise yukarıdaki âyetler çerçevesinde, sözlük anlamı "delil, işaret, alâmet, iz" olan ayetin bize hakikate vâsıl olunması hususunda bir işaret! bir gösteren! olduğunu dolayısıyla asıl gâyenin iki kapak arasında basılı olan Mushaf'taki bu izleri takip ederek mananın hakikatinin sahit olanını sahte olandan ayırt edecek "Furkaniyeti" kazanmak ve bu sâyede "Kitab-ı Meknun"da mekân tutmuş "Ümm ü'l Kitab" Kur'ân'ın gerçek manasını elde etmek olduğunu beyân etmişlerdir.

Hâlen de etmektedirler. Çünkü bir hadiste de belirtildiği üzere Kurâ'n ile ikiz kardeş olan insan-ı kâmiller ölmezler. Çünkü "Ölen hayvan imiş..."

Ayrıca âşiklar kendi derununda tecrübe etmiş oldukları o mânevi seyahatleri esnasında yüklendikleri hâlleri sembolik olarak ârifâne bir tarzda şiir şeklinde ifade etmişlerdir. Çünkü bâtında yaşanan bu hâllerin elde olunmadan makûlat denilen bu akıl âlemine taşması! ve de taşınması! ancak şiir türünün imkân verdiği o *remz* (sembol), *lugaz* (bilmece), *teşbih* (benzetme), *tevrîye* (birden çok manayı kastetme) gibi edebi sanatlar çerçevesinde olabilmektedir.

Velhâsıl kelâm *Tevîl*, *Şerh* ve de *Tevcih* arasındaki farklılığı daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse şayet aralarındaki bu farklılıkları üzerinde yaşadığımız dünya gezegeninin şu jeolojik katmanlarına benzetebiliriz;

Tevcih--- Yer kabuğu

Şerh--- Magma

Tevîl--- Çekirdek

Tüm bu açıklamalar çerçevesinde makalenin ilerleyen satırlarında da görüleceği üzere Virâni Abdal'ın deyişine dâir yapmış olduğum indî yorumları *Tevîl* ya da *Şerh* olarak nitelendirmek elbette ki haddini aşan, hakikati tâhrif ve de edebe mugâyir bir davranış olurdu. Bu yüzden bu açıklamalarımı "*Tevcih*" yani yorum olarak adlandırmamın daha doğru olacağını düşündüm.

TEVCİH (YORUM)

Elif u Mim'den Aldık Sırr-ı Kuran'ı

Erbabına da malum olduğu üzere *Elif* (ل) harfi, harflerin evveli olup ebcedi 1'dir. İrfan geleneğimizde ebcedinin 1 olması hasebiyle vahdete, ilâveten de Allah isminin evvel harfi olması sebebiyle de Tanrı'yı sembolize eder. Mim (م) harfi ise *Muhammed* isminin ilk harfi olması nedeniyle de Hz. Peygamber'e işaret eder.

Velâkin burada Muhammed der iken Hz. Peygamberin tarihî şahsiyetinden daha çok "*Âdem, su ile balçık arasında iken ben Nebî idim*" hadisi üzere kozmik diğer bir deyişle kevnî vechesine, mânevî yönüne yani bâtınına bir işaret mevzu bahistir. Bu mevzuyu nispeten açıklığa kavuşturmak için ismine nazari tasavvuf dedikleri hususun kavramsallaştırdığı hususlar çerçevesinde kendi zevkimizce devam edelim. Bu kâinat mertebelerden meydana gelen bir âlemdir. O sebeple Tanrı, bilinmek için kendini mertebeler halinde tezâhür ettirmiş tâbir-i câizse bir bohçanın veyahut gülün kendini açması misali vücûda gelmiştir. Amma ve lâkin burada hatırdan çıkarılmaması elzem olan bir husus vardır ki o da bu oluş zamansal değil bilakis aklidir. Yani aynı anda meydana gelen bir tezâhürattır. Bunun "*mertebe*" diye vasfedilmesi ise sınırsız ve sonsuz olan Tanrısal hakikatin sınırlı ve sonlu olan insan aklınca idraki sebebiyledir. Yoksa zât-ı ilahi evvelinde şöyleydi sonra böyle oldu en sonunda da şöyle oldu demek değildir.

Bu nedenle tezâhürat çizgisel değil tabiri caizse dâirevî bir hareket içerisinde zuhura gelir. Yani Rahman suresindeki "*kulle yevmin huve fı şe'nin – O, her ân bir tecellidedir*" âyetinde de belirtildiği üzere bu tecelli her ân başladığı noktaya geri döner. Bu tecellilerin az evvel bahsi geçen nazariyatta da belirtildiği üzere muhtelif mertebeler halindeki zuhuru ise şu şekilde yorumlanabilir

Mertebe-yi Evvel; isimlerin, sıfatların, fillerin, mertebelerin, tecellinin dahi mevcut olmadığı diğer bir bahisle madum yani hiçbir şeyin mevcut olmadığı hâlin dahi olmadığı *Lâ Taayyün* olarak vasfolunan mertebedir. Hakk'ın her bir kayıttan münezzeh hatta bu münezzeh olmaktan da uzak olduğu bir mertebedir. Gerçi görüleceği üzere bu bile bir önermedir. Velâkin işte makul bir hâle büründürmek için kavram ve tarif zorunludur. Bu merite irfân geleneğimizde ayrıca "*mutlak gayb, gayb ül gıyûb, âmâ, abadiyyet, kenzi-mahfi, gayb-ı meknun, zât-ı bahr, ümmül kitap*" şeklinde kavramsallaştırılmıştır. Hz. Ali'nin "*Hakk, var idi ki onunla beraber olan hiçbir şey yoktu.*" hadisini işitince onun,

"Elân kamekân - Şu ânda dabi öyledir" dediği, zât-ı Hakk'ın kendisinden kendisine tenezzül ettiği ve de Enam suresinde de "gaybın anabtarları, onun yanındadır, onları ancak o bilir" denildiği üzere Tanrı'nın kendisini kendisi ile bildiği hatta bütün isimleri kendinde toplayan manasında ism-i câmî olan Allah'ın dahi olmadığı bir mertebedir. İşte bu meritebe "küntü kenze mahfıyyen-ben bir gizli hazîne idim" mertebesidir. 19. yy. da İstanbul'da yaşamış Edip Harâbî Baba bu mertebeyi *Vahdetnâme* ismiyle de bilinen deyişinin ilk beytinde şöyle târif eyler,

*Daha Allah ile cihan yoğ iken
Biz anı var edip ilan eyledik
Hakk'a hiçbir layık mekân yoğ iken
Hânemize aldık mihman eyledik*

Mertebe-yi Sâni ise zât-ı Hakk'ın "*fe-abbetu en urafe- marufiyete muhabbet eyledim*" diyerek cûşa geldiği ve bu sebeple Hakk'ın, ikinci olarak bu mertebeden, sonraki mertebelerdeki âlemleri var ettiği kevnî yani kozmik bir varlık olarak "*Allah, İsm-i Azam, Hakikat-i Muhammedî, Nur-i Muhammed Alî, Âyân-ı Sâbite*" ya da "*Vahidiyyet*" deyu tecelli ettiği mertebedir. İşte Virânî Baba'nın deyişinde bahsedilen "*Elif u Mim*" bu ikinci meritebeye işaret etmektedir.

Sırr-ı Kuran'dan murad ise Hz. Alî'nin "*Kuran'ın sırrı besmelede, Besmelenin sırrı Be (ب) harfindedir. İşte ben o Be'nin altındaki noktayım*" ve "*Ben konuşan Kuranım*" kelâmları ile "*İnsan ve Kuran ikizdir*" hadisi üzere Hz. Alî'nin sırrıdır.

Bu zevkî ve indî beyanlar çerçevesinde denilebilir ki "*Elif u Mim'den Aldık Sırr-ı Kuran'ı*"dan murad yukarda bahsolunan ilk mertebedeki Tanrı'nın zâtının sırrına bütünüyle vakıf olmak dilerse ancak İsm-i Azam olan Allah isminin kendisinde en mükemmel hâlde tecelli ettiği Hz. İnsan-ı Ekmel'e talip olmak elzemdir demektir.

Mim'i (م) Sır eyledik Sin'den (س) içeru

Bir evvelki mısranın tevcihinde de belirtildiği üzere *Mim* (م) harfi burada hem Hz. Muhammed'e hem de "*Ayna*" manasına gelen "*Mirat*" kavramına işaret eder. Çünkü mâlûm olduğu üzere "*sır*", aynaya yansıtma özelliğinin kazandırılması maksadıyla cama sürülen maddenin ismidir. O sebeple bir deyişte, nefeste "*sır*" kavramından dem vurulursa onun "*mirat (ayna)*" mevhumuna göndermede bulunması adeta kaçınılmaz bir hâl arz eder.

Bu toprakların irfan geleneği “*Âlemi senin için, seni kendim için var ettim*” ve “*Levlâke levlâke lemâ balaktül’ eflâk - Sen olmasaydın, sen olmasaydın, felekleri yaratmazdım*” kudsî hadisi ile Enbiya:107. âyetindeki, “*Seni sâde âlemlere rahmet deyu irsal eyledik*” işaretine binâen Tanrı’yı “*âşık*” Hz. Peygamber’i ise “*mâşuk*” diye vasfeder. O sebeple hikmeti hayli yüksek olan bir benzetme ile denilir ki Hakk, kendi cemâlini temâşâ etmek için bu âlem aynasını (mirât) vücuda getirmiş olup kendi cemâlini en mükemmel mertebeden aksettirmesi maksadıyla da o aynayı sırlamıştır. İşte bu mirâtın - aynanın sırrı Muhammed’dir ki “*Mim’i sır eyledik*” bu hususa işaret eder. Kişi kendi mirâtından kend’özün temâşâ ettikçe ancak kendi miracını ikmâl eyler. Velâkin bu ikmâl bir üstaz’a el vermekle olur. Ayn ul Kudat Hemedânî, Hz. Peygamberin “*Mümin, mümine aynadır*” kelâmına göndermede bulunarak “*Pîr, tâlibin cân aynasında kendini seyreyler. Tâlîpde pîrinin cân aynasında Allah’i temâşâ eyler*” demiştir.

Velhâsıl mirât’dan miraca olundu vâsıl, mirâtsiz mirac ne hâsıl. Agâh ol, kend’özündedir mirât-ı müstakim. Temâşâ eyler isen olursun kendine hâkim. Yeri gelmiş iken mevzuyla alakalı olması sebebiyle tam burada Aziz Mahmut Hüdâî’nin o lezzatlı beytini söylemeden geçmek olmaz,

*Âyinedir bu âlem her şey Hakk ile kâim
Mirât-ı Muhammed’den Allah görünüür dâim*

“*Sin’den (س) içeru*” cümlesinde bahsolunan “*Sin*” kavramı Mushaf’ta Hz. Peygamber’e hitabı içeren “*Ya-Sin*” suresine bir göndermedir. “*Ya-Sin*” kelimesindeki “*ya*” bir şahısa hitap manasındaki “*ey*”, “*Sin*”in ise Habeş lisanında “*İnsan*” manasına geldiği rivayet olunur ki “*Ya-Sin*”, “*Ey İnsan*” mukabilidir. Beri taraftan harflerden zevk edersek “*Sin*” harfinin ebcedi 60’dır. “*Havva*” kelimesinin ebcedi 15, “*Âdem*” kelimesinin ise 45’dir ki ikisi toplamda 60 eder. Bu da “*Sin*” harfinin ebcedi mukabilidir. “*Muhammed*” kelimesinin ebcedi olan 92 ile 60 toplandığında da 152 eder ki o da “*gökyüzü-semâ*” manasına gelen “*asuman*” isminin ebcedi mukabilidir.

Bu ebcedden ilham ile söylersek, Mim (م) harfinin şekli görüleceği üzere adeta bir noktanın aşağıya doğru nüzülü misalidir. O sebeple bu şekilden mülhem Mim adeta rahmetin, asumandan! türaba nüzulünü yani Tanrı’nın İnsan’da (Âdem-Havva) tecellisine remzeder.

Velhasıl tüm bu zevkî yorumlar çerçevesinde denilebilir ki “*Mim’i Sır eyledik Sin’den içeru*”dan maksad, Âlem’in sırrı olan Muhammed Alî ki, Âdem-Havva yani eril-dişil

yani rahman -rahim, zahir-batın ve ilahiri... dediğimiz ilahî isimlerin kendisinde en mükemmel halde tecelli ettiği Hz. İnsan-ı Ekmel'de sırlanmıştır.

İki nokta üç haruf geldi bâ ile

İki nokta üç haruf 'tan maksad şudur ki Arapçada "Alî" kelimesi (ألي), lam (ل), ye (ي) harflerinden meydana gelir olup (علي) şeklinde yazılır. Yine "Fazl" kelimesi fe (ف), ze (ض) ve de lam (ل) harflerinden meydana gelir olup (فضل) şeklinde yazılır. Görüldüğü üzere "Alî" ve "Fazl" kelimeleri üç harf ve iki noktadan meydana gelmiştir.

O sebeple "*iki nokta üç haruf*" hususu burada hem Hz. Ali'ye ve ilâveten de Virâni Abdal'ın Hurûfî irfanının neşvesiyle hemhâl olması nedeniyle hem adı geçen geleneğin kurucusu Fazl-ı Hurufî'ye hem de Hz. Ali'nin fazl'ına yani onun faziletine de bir göndermedir.

Bâ (ب) harfi hususu ise daha evvelde beyan ettiğimiz üzere Hz. Ali'nin "*Kuran'ın sırrı besmelede, besmelenin sırrı bâ (ب) harfindedir. İşte ben o bâ'nın altındaki noktayım*" kelâmına işaret eder. Peki bâ (ب) harfi neyi sembolize etmektedir. Mâlum olduğunda üzere bâ (ب) harfi alfabenin ikinci harfi olup ebcedi 2'dir. O sebeple yine daha evvelki yorumlarımız çerçevesinde denilebilir ki bâ (ب) harfi, Hakk'ın, kevnî yani kozmik bir varlık olarak "*Allah, İsm-i Azzam, Hakikat-i Muhammedî, Nur-i Muhammed Ali, Âyân-ı Sabite*" ya da "*Vahidiyyet*" vasfıyla tecelli ettiği mertebeye işaret eyler.

Burada akla şöyle bir suâl gelebilir. Daha evvelinde bu mertebenin Hz. Peygambere işaret ettiğini söylenmişti. Şimdi ise Hz. Ali'yi sembolize ediyor dendi. O sebeple bu bir çelişki değil midir? Değildir. Çünkü bir yerde "*Muhammed*" bahsi geçiyorsa orada gizli özne de daima Ali'dir. Tersî de öyledir tabî. Yani bülbülsüz gül olmaz. Çünkü Hz. Peygamber, Hz. Ali için "*Lahmike lahmi, demmike demmi, cismike cismi, rubike rubi*" demiştir. O sebeple aslında onlar aynı ve de bir nurdur. Yine Hz. Peygamber "*Ben ve Ali bir nur'danız. Ben o'ndanım, o bendendir*" demiştir. Alevî-Bektâşî inancında adeta motto hâline gelen bir kelâm vardır. "*Er'i er'den seçen kördür*" denilir. İşte bu kelâm Muhammed Ali'nin vahdetine göndermede bulunan bir kelâmdır. Ama şunu da yeri gelmiş iken ifade etmek gerekir. Er'i eğriden ve er kişiyi her kişiden seçmeyen de kördür.

Bâ (ب) harfinin altındaki nokta hususu ise zevken şöyle yorumlanabilir. Görüldüğü üzere bâ (ب) harfinin altındaki noktayı tohum, noktanın üstündeki hattı da toprak diye vasfedersek adeta toprağın altında saklı olan tohumu, ya da rahimdeki alâk ve

yahut daha önceki yorumlarımızda da bahsi geçen zuhur mertebelerinden isimlerin, sıfatların, fiillerin, mertebelerin, tecellinin olmadığı diğer bir deyişle madum yani hiç bir şeyin olmadığı durumun dahi olmadığı “*La taayyün - Abad - Abadiyyet*” olarak isimlendirilen mertebeye işaret eder.

Tüm bu zevkî yorumlar çerçevesinde denilebilir ki “*iki nokta üç huruf geldi bâ ile*” den maksad eğer ahadiyyet sırrına bihakkın vakıf olmak dilersen Muhammed Ali’nin fazl’ına, faziletine yani onların ilm u irfanının, lütfunun, ihsanın en mütekâmil varisi olan Hz. İnsan-ı Ekmel ile mülâki olman elzemdir demek oluptur vesselam.

“Bâ’yı sır eyledik Sin’den içeru”

Virânî Baba’nın daha evvelinde de beyân ettiğimiz üzere onun Hurufî irfan geleneğinin neşvesiyle hemhâl olması nedeniyle Sin harfinin yorumu için Hurufî irfanının zevkiyle şöyle bir yorumlamada bulunulabilir. Sin harfinin ebcedi bilindiği üzere 60’dır ki o da Hurufilikte merkezî bir öneme sahip olan 28 sayısı (bist o heşt) ile 32 (si vü do) sayısının toplamıdır. Yani $28+32=60$ ’dır. 28 ve 32 harften murad ise Tanrı’nın sonsuz olan güzel isimlerinin (tümeller- vücûd-ı mutlak) eşya olarak mevcûda (tikel) gelmesi, tecelli etmesidir.

Velhasıl kelâm evvelki yorumlarımız çerçevesinde ve de Hz. Peygamberin “*Ali benim sırrımdır diğerleri ferimdir*” kelâmından ilhamla, “*Bâ’yı sır eyledik Sin’den içeru*” dan maksad “*Ali’yi sır eyledik Muhammed’dan içeru*” denilebileceği gibi “*Vücûd’u sır eyledik mevcûd’dan içeru*”dur da denilebilir.

“Haydâr’ın zâtına demişiz belî”

Bilindiği üzere “*Arslan*” manasına gelen “*Haydar*”, Hz. Ali’nin künyelerinden biridir. Rivayet olunur ki, Hz. Peygamber, miracında Tanrı’nın huzuruna çıktığında evvelinde bir arslanın! ağzından risalet yüzüğünü yani peygamberlik mührünü almış, akabinde de Tanrı ile bir perdenin ardından sohbet ederken işittiği sedânın Hz. Ali’nin sesine çok benzediğini fark edip de hayret içinde kalınca Tanrı’nın kendisine “*Habibim, sana senin en sevdiğinin sesinden sesleniyorum*” demiştir.

Yine Haydâr ismi için diğer bir husus da şudur. Rivâyet olunur ki Hz. Ali henüz kundakta bir bebek iken bulunduğu odaya bir yılan (ejderha) girer. Yılan, kundağa yanaştığında Hz. Ali’nin zahirde minik lâkin bâtında kudretli olan parmaklarıyla yılanı parçaladığı anlatılır ki Şâh Hatâî’de bir deyişinde “*Beşikte iken ejderhayı kırk pâre bölen*” der. İşte bu hadiseden dolayı, “*Haydar*” künyesini almıştır. Çünkü “*Haydar*” aslında

"Hayye-dâr" ki burada "Hayye" kelimesi Arapça "yılan" demek olup "Haydar" aynı zamanda "yılan terbiyecisi" manasına gelir.

Yılan ise irfân geleneğinde nefsi temsil ettiğinden kendi zevkimizce denilebilir ki Hz. Ali, nefsi terbiye eden yani kişiyi, ondaki en süflî nefis mertebesi olan nefs-i emmare'den en ulvî nefis mertebesi olan, kadim Hindu-Brahman irfanında da farkındalığı (ârifliği), yüksek bilinci (kâmil idraki) sembolize eden, insanda bilkuvve (potansiyel) olarak kuyruk sokumunda uykuda olduğuna inanılan dişil (rahim) enerjisini sembolize eden "sarmal" manasındaki "Kundalini Enerjisi"ne de işaret eden nefs-i Kâmile'ye yükselten bir mürebbidir, Mürşîd-i Ekmeldir.

Etimolojik olarak mümkün olmasa dahi zevken denilebilir ki "Haydar" aynı zamanda "Hayy-dâr" olup Tanrı'nın "daima hayat sahibi ve diri olan, varlığı ezelî ve ebedî olan" manasındaki "Hayy" isminin kendisinde en mükemmel hâlde tecelli edendir. Kelimede geçen "dâr" ise "kapı" manasındadır. O sebeple "Hayy-dar", "dirilik, ölümsüzlük kapısı" manasını içerir ki bu künye, "Ben ilmin şebriyim, Ali onun kapısıdır" hadisine de bir göndermedir.

Mısrada geçen ve de "Evet" manasına gelen "bel" mevhumu ise Tanrı'nın ruhları var etmesini müteakiben onlara "elestu bi-rabbikum- ben sizin rabbiniz değil miyim" diye sual edince onların da "kâlû belî - evet" dediği Araf:172 âyetindeki ibareye bir göndermedir.

Velhasıl "Haydâr'ın zâtına demişiz belî" den maksad bezm-i elest'de iken Hakk'a verdiği ahde vefaya bahs-i diğer verdiği ikrarına sadık olma idrakine malik olmak yani nefsini kâmil etmek, terbiye etmek dilerse bâb-ı Alî'nin tokmağı olan Hz. İnsan- Ekmel ile mülâki olman elzemdir demek oluptur. Zira eskiler bu tokmak için "Yedi delikli tokmak, bunu bilemeyen abmak" derler.

"Göster bana pirim dest u dâmânı"

"Dest", "el" manasındadır. "Dâmân" ise elbise manasında "etek" ve aynı zamanda "dağ silsilesinin eteğinde uzanan belde" manasındadır. Gelenekte kâmil olma yolunda menzil almanın ilk şartının "mürşit-pîr eteğinden! tutmak" ve de "bir mürşid'e - pîr'e el vermek" olduğu vâzedilir. Bu mısraya da bu beyânat çerçevesinde evvelen böyle bir mana verilebilir. Lâkin dikkat edilirse burada zaten kendine bir mürşit-pîr edinmiş bir âşığın pîrine hitaben o'ndan coşkulu bir talebi var ki Virânî Abdal'ın bu hitabı mürşidi Pir-i Sâni Balım Sultan'a yöneliktir. O sebeple bu mısradaki sanki başka bir

nükte var gibi. Şeyh Bedreddin Simâvî'nin "*Ârifler mürrâdir (iki yüzlüdür)*" kelâmı bize âşıkların, âriflerin kelâmlarının mânâ vechesinden daima "*iki yüzü!*" olduğunu haber verir adeta. Peki, buradaki diğer veche nedir?

Mısradaki anahtar kavram "*dağ silsilesinin eteğinde uzanan belde*" manasındaki "*dâmân-etek*"dir. Dağ mevzusu ise akla hemen Hz. Musa ile Tanrı arasında Sina dağının eteklerinde! vuku bulan hadiseyi getirir. Orada Araf: 172. ayette de belirtildiği üzere Hz. Musa Tanrı'ya hitaben "*Rabbim, göster bana kendini, göreyim cemâlini*" demiştir ki görüleceği üzere bu hitap deyişte geçen "*göster bana*" hitabı ile uyumlu bir durum arz etmektedir. Akla hemen şu sual gelebilir tabiatıyla. Ayette bu mevzu bir peygamber ile Tanrı arasında geçen bir hadisedir. Burada ise iki insan arasında vuku bulan bir durum söz konusu. Dolayısıyla bir tür bir benzerlik kurmak ne derece doğrudur.

Evvelki yorumlarımızda da dediğimiz üzere Hz. İnsan-ı Ekmel, ilâhî isimlerin tümünü kendinde toplayan ve de ism-i a'zam olan Allah'ın en mükemmel tecellisinin mazharı Muhammed- Ali'nin en kâmil vârisidir. Yine daha evvelinde de bahsi geçmişti. Yeri geldi hatırlatmakta fayda var. Ayn ul Kudat Hemedânî der ki, "*Pîr, tâlibin cân aynasında kendini seyreyler. Tâlibde pîrinin cân aynasında Allah'ı temâşâ eyler*" Hâsılı kelâm "*Göster bana pirim dest u dâmân*"dan maksad bu dünyada cemâli görmek, kemâli bulmak dersen Muhammed-Ali'nin mânevî yönden en kâmil vârisi olan Hz. İnsan-ı Ekmel'den el alıp o'nun eteğinden tutman gerekir demektir.

Küfür deryasında bulduk iman

"*Küfür-kâfir*" kelimesi "*bir şeyi setretmek, örtmek*" manasındaki Arapça "*k-f-r*" kökünden türetilmiştir. Araplar, tohumu toprak ile örtmesi sebebiyle çiftçiye, gündüzü örtüp gizlediği için geceye, yıldızları örtüp gizlediği için güneşe, güneşi örttüğü için bulutlara "*kâfir*" (*örtüp gizleyen-saklayan*) derler.

Deryadan maksad ise âbdir (su) ki mârifetullâh ola. Çünkü Hünkâr Hacı Bektaş Velî, "*Çâr anâsırdan âb dedükleri, marifet bâbının âbvalin beyan eyler*" demiştir.

"*İman*" ise "*bir şeyden emin olma*" manasındadır. İlâveten risâletini aşikâr etmeden evvel Hz. Peygamber, hiçbir zaman yalan konuşmadığı için "*sözüne üimat edilen kimse*" manasında Mekke'de "*Muhammed ül Emin*" künyesi ile nam salmış idi.

Velhâsıl "*Küfür deryasında bulduk iman*"dan maksad olan kişinin, kendisinde setrolunmuş, örtük bir halde yani bilkuvve olarak mevcut olan iman cevherine yani kendinden emin olma bahs-i diğer kendini bilme sırrına vakıf olması ancak

Muhammed-Alî'inin ilm u irfanının, marifetinin en kâmil varisi olan üstâz-ı âzam Hz. İnsan-ı Ekmel ile mülâki olması ile mümkün olmasıdır.

"Hak dedik küfüre dinden içeru"

Mısrada geçen Hak-küfür kavram çifti mâlûm olduğu üzere birbirine iki zıt ıstılahtır. İçinde bulunduğumuz bu âlem eskilerin deyimiyle "*mümkinat âlemidir*" yani bütün olasılıkları barındıran, "*her şey zıttı ile kaimdir*" umdesince de her hadisenin, kavramın kendi zıttı ile mevcûd olduğu ve de mana kazandığı bir âlemdir. Modern tabirle de söyler isek diyalektik süreçlerin hüküm sürdüğü bir âlemdir. O yüzden küfür olmadan Hak, Hak olmadan da küfür idrak olunamaz. Ama bu hâl, içinde bulunduğumuz zahîr âlem üzredir. Hakikatte ise Harâbî Baba'nın,

*Doğan ölen yapan bozan hep Hakk'tır
Her nereye baksan Hakk-ı Mutlak'tır*

ve yahut Niyâzî Mısırî'nin,

*Hakk'tan âyân bir nesne yok
Gözsüzlere pinhân imiş*

nutku üzere söylersek âlemde Hakk'dan gayrı ne ola ki. Bu nedenle Hakk vücûbî yani var olmak için bir başka şeye muhtaç olmayandır. Küfür ise ârîzîdir yani var olmak için bir başka şeye muhtaç olandır. Ne diyordu Kul Nesîmî, "*Hakikat bahsinde bata bilmezüz*". Tabi biz burada bu hâlin sadece sözünü söylüyoruz. Bu hakikatın hâli kişide tahakkuk etmiyorsa şu ân burada da yapıldığı üzere söylenenler bir dedikodu olmaktan öteye gidemez. O sebeple aslolan ilm-i hâl'dir.

"*Hakk dedik küfüre dinden içeru*"dan maksad şeriatla diğer bir deyişle zâhirde hakikat, Hak- küfür diye taksim olunmuşsa da şeriat bâbından içeru kadem basmaya muvaffak olur isen Hakk'dan gayrı bir şey olmadığıнын irfanına vakıf olursun demektir. Yunus Emre bu bahsi ne güzel ifade eylemiş,

*Şeriat oğlanları niçin yol keser bana
Hakikat deryasında bahri oldum yüzerim*

Tam burada Sin (س) ve Bâ (ب) mevzusuna rücu edersek şâyet ilk harf Hz. Peygamber'e ikincisi ise Hz. Alî'yi işaret eder. Bu iki harf birleştiğinde ise "*seb - سب*" kelimesi hâsıl olur ki o da "*küfür*" manasını taşır . O nedenle bu yorum çerçevesinde "*Hakk dedik küfüre dinden içeru*" için zevken "*Hakk dedik Muhammed Alî'ye şeriatten*

ıçeru” denilebilir. Velhâsıl kelâm zâhirde Muhammed ve de Alî diye zuhur etmiş olsalar da daha evvelinde de belirtildiği üzere bâtında Muhammed Alî nur-ı vahid’dir, rabbanî bir nurdur. Bunun ebced vechesinden mukabili ise ne hoş bir tevafuktur. Şöyle ki,

“*Muhammed*” (محمد) kelimesinin ebcedi, 92’dir. “*Alî*” (علي) kelimesinin ebcedi 110’dur. İkisi toplamda “*Rab*” (رب) kelimesinin ebcedi olan 202 sayısını verir.

“Otuz üç huruftur harfin tamamı”

33 harften murad edilen şudur ki, Arap alfabesindeki 28 harfe, bu alfabede mevcut olmayıp Fars alfabesinde var olan *pa* (پ), *ça* (چ), *ja* (ج) ve *ga* (گ) harfleri ilave olduğunda 32 harfe ulaşılır. O vakit 33’ncü harf nedir. Kimilerince müstakil bir harf olarak telâkki edilmese de Hz. Peygamberin “*Lam elif de harflerden bir harftir*” kelâmınca bağımsız bir harf diye kabul olunan ve de hakikatte Lâm (ل) ile Elif (ا) harflerinin cem olunmuş şekli olan lam elif harfi (لا) 33’ncü harftir. Harfin yazımı sağ yukarıdan başlayıp aşağıya doğru ve oradan bir düğüm yapıp tekrar yukarı sola doğrudur. Bu nedenle lam elif, daha evvelinde de bahsettiğimiz zât-ı Hakk’ın muhtelif vücûd mertebeleri halinde tecelli eyleyerek nüzul etmesi ve de sonunda bu tecellinin en mükemmel derecesi olan Hz. İnsan-ı Ekmel’de miracını ikmâl etmesi yani uruc edip âlîyy-ül’a’la bir mertebeye ulaşmasını sembolize eder. İlâveten Elif harfinin Allah’ı, Lâm harfinin ise insanı sembolize etmesinden ilhamla da denilebilir ki bu harfin birbirine dolaşıklığı Allah’ın Âdem’e hulûl etmesine de bir işarettir.

Hulûl, kelime olarak “*girme, dâbil olma, içine gizlice giriş, bir şeyin derinine nüfuz etme*” demektir. Aynı zamanda “*hâlletmek*” ve de “*zuhur etmek*” manalarını da taşır. Yine manası “*çok yakın, sâdik ve de samimi dost*” demek olan “*Halîl*” kelimesi de “*Hulûl*” kelimesi ile aynı kökten olan ve de manası “*konmak, binmek*” olan “*halla*” kelimesinden türetilmiştir. Dost (Halil) dediğimiz kimse ise kişiye çok ama çok yakın bir kimsedir. Öyle ki tabir-i caizse içine, varlığına, yakınına, derûnuna hulûl etmiş kimsedir. Şimdi bu yorumu üç ayetle ifade eyler isek Allah’ın Âdem’e hulûl etme meselesi açıklığa kavuşacaktır.

Hicr:23; “*Onun yaratılışını tamamlayıp kemâle getirerek ruhumdan rub üfürünce derbal ona karşı secdeye kapanm*” **Maide:55,** “*Siz’in dostunuz ancak Allah’ır*” **Nisa:125;** “*ve Allah İbrahim’i dost edinmiştir.*”

Görüldüğü üzere Hakk ruh'unu Âdem'e üfleyince ruhullah Âdem'e elbette nüfuz etmiştir yani içine, derûnuna hulûl etmiştir. İşte bu hulûl'dan Halil zuhura gelir. Hâl böyle olunca Allah, İbrahim'i kendine Halil yani dost edinir. Hâl derken hulûl'un diğer manası olan "hâll etmek" i göz önüne alır isek Allah, Âdem'e hulûl ederek o'nu tabir caizse "hâll etmiştir" yani Hz. Peygamberin "Allah'ın ablâkı ile ablaklanmız" hadisinden ilhamla der isek Allah, Âdem'i kendi huy'u ile huylandırmıştır. Avamî tabirle "Huylandı" denir ya! Bu hulûl mevzusu ile alakalı "Ariflerin Menkabeleri" isimli eserde anlatılan bu hadise de vardır. Şöyle ki,

"Yine Sultan Veled'den nakledilmiştir ki: Bir gün ileri gelen sofiler, babam Hudavendigâr'dan: "Bayezid-i Bestâmî (Tanrı rahmet etsin), Ben Tanrı'mı daha sakalı bitmemiş bir genç şeklinde gördüm, buyuruyor. Bu nasıl olur?" diye sordular. Babam: "Bunda iki hüküm vardır: ya Bayezid Tanrı'yı sakalı bitmemiş genç şeklinde görmüş yahut Bayezid'in meylinden ötürü Tanrı onun gözüne bir genç çocuk suretinde gözük müştür" dedi. Yine buyurdular ki: Şems-i Tebrizî'nin Kimya adında bir karısı vardı. Bir gün Şems hazretlerine kızıp Meram bağları tarafına gitti. Mevlânâ hazretleri medresenin kadınlarına işaretle: "Haydi gidin Kimya Hatunu buraya getirin. Zira Şemseddin'in gönlü ona çok bağlıdır" deyu buyurdu. Bunun üzerine kadınlardan bir grup onu aramaya hazırlandıkları sırada Mevlânâ, Şems'in yanına girdi. Şems, şahane bir çadırda oturmuş, Kimya Hatunla konuşup oynuyor! ve Kimya Hatun da giydiği elbiselerle orada oturuyordu. Mevlânâ bunu görünce hayrette kaldı. Onu aramağa hazırlanan dostların hanımları da benüz gitmemişlerdi. Mevlânâ dışarı çıktı. Bu karı kocanın oynamalarına mâni olmamak için medresede aşağı yukarı dolaştı. Sonra Şems, "İçeri gel" diye bağrdı. Mevlânâ içeri girdiği vakit, Şems'ten başkasını görmedi. Bunun sırrını sordu ve: "Kimya nereye gitti?" dedi. Şems: "Yüce Tanrı beni o kadar sever ki istediğim şekilde yanıma gelir. Şu anda da Kimya şeklinde geldi" buyurdu. İşte Bayezid'in hâli de böyle idi. Tanrı ona daha sakalı bitmemiş bir genç şeklinde göründü"

Şiir:

Sen, suret âlemine geldiğin vakit ne kadar güzel ve ne kadar cana can katan bir kişisin. Sureti attığın vakit de aynı aşık ve aynı tek maşuksun"

Aslında bu menkıbe Hz. Peygamberin, "Miraç gecesinde rabbimi en güzel surette ve byukları yeni terlemiş bir genç suretinde müşâbede ettim" hadisine de bir göndermedir.

Bu meyânda "33 huruf" demişken yine zevkî bir yorumda bulunursak şayet, denilebilir ki, Âdem'i hayvandan farklı kılan anasırdan biri de akıl, fikir ve kelâm sahibi olmasına ilâveten o'nun hayvattan ayrı olarak dört değil iki ayağı üzerinde

yürümesidir. Âdem olmak sadece ruhen, mânen değil aynı zamanda madden, beden en de kâmilliği ifade eder. Dikilmeye, kıyam edişe yardımcı olan şey ise mâlum olduğu üzere 33 diskten-omurdan meydana gelen omuriliklidir. Dikkat çeken bir husustur ki “*zülfekeâr*”ın kelime olarak manası “*omurgalar sahibi veyahut omurgalı*” demektir.

Velhâsıl kelâm “*Otuş üç buruştur harfin tamamı*”ndan maksad, daha evvelki yorumlarımız üzere ki - harflerden murad olunan Hakk’ın sınırsız ve sonsuz olan güzel isimlerinin (tümeller- vücûd-ı mutlak) eşya deyu mevcûda (tikel) gelmesi, tecelli etmesidir demiştik- Tanrı’nın tecelli sırrına vukufiyetin, zât-ı Hakk’ın muhtelif mertebeler halinde tecelli ederek nüzul etmesi ve de sonrasında bu tecelli’nin en mükemmel hâli olarak kendisine hulûl ettiği (dost edindiği) eli, beli (omurga) ve dili zülfikârlı olan ve de tabir câizse omurgalı kelâm eyleyen Hz. İnsân-ı Ekmel ile mülâki olmasıyla mümkün olmasıdır.

“Bir elif, mim ile buldu bu aynı”

İlk yorumumuzda da hatırlanacağı üzere, “*Elif (ل) harfi harflerin evveli olup ebcedi 1’dir. İrfan geleneğimizde ebcedinin 1 olması hasebiyle vahdete, ilâveten de Allah isminin evvel harfi olması sebebiyle de Tanrı’yı sembolize eder. Mim (م) harfi ise Muhammed isminin ilk harfi olması nedeniyle de Hz. Peygambere işaret eder*” demiş idik. Ayn (ع) harfi ise “*Alî*” kelimesinin ilk harfi olup Hz. Ali’ye işaret eder. “*Ayn*”ın sözlük anlamı cihetinden “*göz- kaynak- çeşme- bir şeyin tıpkısı, kendisi-zât*” neviden manaları ihtiva eder. Aynı şekilde *ayn* ve *ayna* arasındaki telaffuz benzerliğinden ve de aynaya nazar edildiğinde kişinin aynı-tıpkı kendisini görmesinden yola çıkarak denilebilir ki “*ayn*” kelimesi aynı zamanda aynaya da bir göndermedir. O sebeple Hilmi Dedebeba, “*Tuttum âyneyi yüzüme / Alî göriindü gözüme*” demiştir.

Tıpkı ve aynısı demiş iken ebced çerçevesinde zevken bir yorumda bulunursak şöyle diyebiliriz. “*Allah*” kelimesinin ilk harfi olan “*elif*” harfinin ebcedi 1’dir. “*Muhammed*” kelimesinin ilk harfi olan “*mim*” harfinin ebcedi 40’tır. “*Alî*” kelimesinin ilk harfi olan “*ayn*” harfinin ebcedi ise 70’tir. Tüm bu rakamları topladığımızda 111 rakamına ulaşırız. Yine “*elif*” harfi okunduğu gibi yazılırsa “*Elif-Lâm-Fe*” harflerinden meydana gelir ki bu üç harfin sırasıyla ebced rakamlarını toplarsak 1+30+80 yine 111 rakamına ulaşırız ki bu da Allah-Muhammed-Alî’deki bir’lik! makamına yani daha evvelki yorumlarda da belirtildiği üzere Tanrı’nın kevnî yani kozmik bir vücûd olarak *Allah, İsm-i Aşum, Hakikat-i Muhammedî, Nur-i Muhammed Alî, Âyân-ı Sâbite* ya da *Vahidiyyet* deyu tecelli ettiği 2’nci mertebeye işaret eder. “*Elif*” harfi okunduğu gibi yazılırsa demekten maksadımız ise vahdet, kesret diye ya da külliyyat, cüzziyyat

diye tecelli etse de ya da bir benzetme yaparsak madde, en küçük hâli olan kuantlara ayrılmış olsa dahi onun da esasî enerjidir yani nur-ı vahid'dir. O sebeple "bir"den yola çıkınca yine "bir"den "bir"e (111) vasil oluruz ki arifler buna "vahdette (birlikte) kesret (çokluk), kesrette vahdet vardır" der.

Hâsılı kelâm "Bir elif, mim ile buldu bu aynı"dan maksad, eğer Hakk'ın vahdet-birlik (111) sırrına vakıf olmak dilerse Ayn ul Kudat Hemedânî'nin "Pîr, müridinin cân aynasında kendini görür, ancak mürid pîrinin cân aynasında Allah'ı görür" kelâmından da mülhem kendi aynında! yani zâtında saklı olan Muhammed-Alî aynasından rabbini! temâşa edebilme irfanını sana talim ettirecek bir pîr-i mugan ile yani Hz. İnsan-ı Ekmel ile mülâki olman elzemdir demek oluptur.

"Yetmiş üç'ten aldık Kâf ile Nun'u"

73 rakamı, Hz. Peygamberin "Benden sonra da ümmetim yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır ki bunlardan sadece bir fırka kurtuluş ehlî olacaktır" hadisinde geçen "kurtuluş ehlî – fırkayı nâcî" kavramına bir göndermedir. Alevî-Bektâşî inancında bu 73. fırkaya "gürub-ı nâcî(ye)" denilir. Alevî-Bektâşî irfanında bu kurtuluşa erenler yani Gürub-ı Nâcî(ye), Âdem'in Habil ve Kabil dışındaki diğer erkek evladı olan Hz. Şit'in neslinden gelenlere verilen bir isimdir. Çünkü ilahî nur-ı vahid Hz. Şit üzerinden devredip gelmiştir. İlâveten Arapçadaki 28 harfin her biri okunduğu gibi yazıldığında (misal, mim harfi okunduğu gibi yazıldığında m-y-m şeklinde 3 harften husule gelir) meydana gelen harfler toplamda 73'dür. Yani bu hâl külliyyatın cüzziyata yani daha evvelki yorumumuzda da denildiği üzere vahdetin kesret olarak zuhur etmesine bir göndermedir. Kâf (ك) ve Nun (ن) ise Hakk'ın âlemleri var etmedeki kudretini ve süratini tasvir etmek için Mushaf'taki ayetlerde de bahsi geçen "Kün" (كن) yani "ol" emrine göndermede bulunan kelimeyi meydana getiren harflerdir. Eskiler Nun (ن) harfinin şeklinden ilhamla o'nu, içerisine mürekkebe konulup kalemin batırıldığı Hokka'ya benzetmişlerdir. O nedenle âlemin var edilmesini başlatan "Kün" emrinden murad, Mushaf'taki Kalem suresinin 1. ayetindeki "Nûn vel kalemî ve mâ yesturûn - Nun, andolsun kalem ve yazdıklarına" ifadesinde de belirtildiği üzere rahim ismini sembolize eden "nun" hokkasına, ayette de üzerine yemin edilen ve de rahman ismini sembolize eden kalemin batırılarak Âdem'in diğer bir deyişle Âlem-i Suğra'nın yani mikro kozmosun vücûda gelmesidir. Âdem-i Kâmil ya da Âdem-i safiyullah olan Hz. İnsan-ı Ekmel ise hem zâhir hem de bâtın tecellilerinin en mükemmel mazharıdır.

"Kâf" dediğimizde, adı geçen harfin hareketi ağzımızın içinde başlar. "Nun" dediğimizde ise bu da ağzın haricinde yani dudaklarda cereyan ediyor. İşte Kâf harfi

telaffuz edildiğinde ağzın içinde hâsıl olduğundan yani içerde meydana geldiğinden bâtını, Nun ise ağzın haricinde dudaklarda hâsıl olduğundan zâhiri sembolize eder. Bu nedenle “*Âdem, zâbiren ve de bâtinen en mükemmel tecelliye mazhar olmuştur*” kelâmındaki taşlar yerli yerine oturmuş gibi oluyor. İlâveten “*Kün*” kelimesi daha evvelki yorumlarımızda da bahsi geçen tüm âlemin kendisinden var edildiği nur-i Muhammed Ali bahs-i diğer hakikat-i Muhammedî olarak kavramsallaştırılan kozmik varlığa işaret eder.

Velhâsıl kelâm “*Yetmiş üç'ten aldık Kâf ile Nun'u*” dan maksad, “*Vahdet'in cüzüfî firkalara ayrılıp kesret deyu mevcûda geldiğinde içlerinden bazı cüzüyyâtın geldiği kaynağa yani vahdeti özleme sebebi ile aslına rücu ederek o vahdet deryasında yok olmasının yani necat bulmasının yani kurtuluş -nâci(ye) sırrına vakıf “ol”masının ancak nur-ı Muhammed-Âlî'nin en mükemmel varisi olan Hz. İnsan-ı Ekemle ile mülâki olması ile mümkündür*” demek oluptur.

“Cim'e âşık olduk cim'den içeru”

Cim harfinden (ج) maksad cemâldir. “*Cemâl*” ki manası “*güzel*” demektir. Hz. Peygamber “*Allah cemildir (güzelidir). Cemâl'i (güzelliği) sever*” deyu buyurmuştur. Mısrada cim kelimesinin 2 defa geçmesi cemâl'in cemâl'den kendini seyreylemesine de bir göndermedir adeta. Bir nevi cemâlleşmedir. Hakk, âlem aynasını vücûda getirip nur-i Muhammed Ali cilâsı ile onu sırladı ve de oradan kendi cemâl'inin güzelliğini temaşâ eyledi. Bu hususda Fuzulî hazretleri ne güzel buyurmuş,

*Kendi hüsnün hûblar şeklinde peydâ eyledin
Çeşm-i âşıktan dönüp kendiün temâşâ eyledin
Gerçi dilber kendidir hem giydi âşık kisvesin
Pes cemâl-i cilvesin kendi temennâ kaldı Hakke*

Cim harfi (ج) dikkat edilirse içinde nokta olan bir harf olup adeta bir çocuğa gebe olan anne karnına benzer. Zira eskiler, “*Cim, karnında noktaya gebe*” derler.

Güzellik demiş iken “*cemâl*” kavramı aynı zamanda Tin: 4. ayetindeki “*Lekad halakênâ-l-insâne fi abseni takvim- Biz insanı en güzel kıvamda yarattık*” ifadesinde bahsi geçen “*absen*” kavramına da bir göndermedir ki söz konusu kelimenin kaynağı yine “*güzellik*” manasına gelen “*hüsn*”dür. “*Güzel*” manasına gelen “*Hasan*” ve “*güzeltik*” manasına gelen “*Hüseyin*” de adı geçen “*hüsn*” kelimesinden türetilmiştir. O sebeple “*Allah güzeldir, güzelliği sever*” demek aslıyette “*Allah hasendir, hüseyini sever*” demektir. Çünkü Hz. Peygamber, imam Hasan ve imam Hüseyin'e bakıp; “*Allah'ım, ben*

bunları seviyorum, sen de sev!" diye Muhammediyetinden zât-ı Ahmed'ine münacaatta bulunmuştur.

Velhasıl kelâm "*Cim'e âşık olduk cim'den içeru*"dan murad edilen mana şudur, zât-ı Hakk isimlerin, sıfatların, fillerin, mertebelerin, tecellinin olmadığı diğer bir deyişle madum yani hiçbir şeyin olmadığı durumun dahi olmadığı âmâ noktasından tanınmaklığa olan muhabbeti sebebiyle âlem aynasını vücûda getirip onu nur-ı Muhammed Alî ile sırladı ve de oradan kendi cemâl'ini temaşâ eyledi. Temâşâ ettikçede kendü hasenî cemâlinden hüseyinî cemâline âşık oldu. O âşk iledir ki kendini "*absen-i takvim- en güzel kıvam*" bir hâlde "*İnsan*" deyu mevcûda getirdi ki buradaki insandan kasıt elbette ki Hz. İnsan-ı Ekme'l'dir, beşer değil.

Mâmâfih Neyzen Tevfik beşer için naz makamından "*Bu mudur absen-i takvim ile methylediğin / Bu mu insan deyu halk ettiğin eşşek sürüsül!*" deyu buyurmuştur. Râvilerden rivâyet de olunduğuna göre Baba Erenler bir gün yolda! cevelân eyler iken aniden bir dükkânın camekânından akseden kendi cemâl'ini seyredince durmuş ve de camekâna bakarak "*Ab! seni takvim! güzeli*" demiş.

Virâni sözünü arif(ç)e söyle

Bütün âşıklar nutuklarının son dörtlüğünde dâima, bu fena mülküne kadem bastıkları vakit kendilerine anne ve babaları tarafından verilen ve de gündelik hayatlarında herkesçe çağrılan isimlerinden farklı olarak modern tabirle söyler isek bir nickname kullanırlar. İşte bu nickname gelenekte *mahlas* diye adlandırılır. Alevî-Bektâşî inancında adeta bir motto haline gelen bir darb-ı mesel vardır. "*Anneden babadan doğan zülumattadır yani karanlıktadır, mürşid-i kâmil'den doğan bidâyettedir*" İşte kişinin mânevi anlamda babası olan bir mürşid-i kâmil olan Er'den ikinci doğuşunun bir nişânesi olarak tıpkı zahirdeki doğumu esnasında kendisinin kan bağı ile bağlı olduğu ana babası tarafından isim verilmesi misali kün! Bağı ile merbut olduğu mürşidince de o kişiye bir isim bahşolunur ki işte buna bu da *mahlas* denilir. Mahlas'ın anlamı, "*kurtuluş yeri, sığınmak*" demektir ve de manası "*kurtulma, arınma, azat olma*" olan "*balas*" kelimesinden türetilmiştir. O nedenle ancak bir üstazın rehberliğinde nefsin, kişiyi kandıran hilelerinden halas! olup kurtuluşa erenler mahlas almaya hak kazanır. İlginçtir ki bu ikinci doğum ve mahlas alma bahsi İncil ve Tevrat'ta da geçer. Nitekim Yuhanna: 3 de şöyle buyrulmuştur,

"İsa ona şu karşılığı verdi: "Sana doğrusunu söyleyeyim, bir kimse yeniden doğmadıkça Tanrı'nın Egemenliğini göremez" *Nikodim*, "Yaşlanmış bir adam nasıl

doğabilir? Annesinin rahmine ikinci kez girip doğabilir mi?” diye sordu. İsa şöyle yanıt verdi, “Sana doğrusunu söyleyeyim, bir kimse sudan ve Ruh’tan doğmadıkça Tanrı’nın egemenliğine giremez. Bedenden doğan bedendir, Ruh’tan doğan ruhtur”.

Tevrat’ta Tekvin 17:5 de ise şöyle denilmekte,

“Artık Avram değil, İbrahim olacak ismin. Çünkü seni birçok ulusun babası yapacağım”

Asıl ismi “Ahmed” olan Virânî Baba’nın “Virânî” mahlasını almasına dair şifâhî gelenekte anlatılagelen bir *menkıbe*¹ vardır. Rivâyet olunur ki, mürşidi Pir-i Sâni Balım Sultan tarafından kendisine mahlası bahşedildiğinde Ahmet hayli mutlu olur. Her ne kadar edeben sebebinin sual etmekten kaçınsa da kendisine neden “Virânî” mahlasının verildiğini de hayli merak etmektedir. Onun bu hâli Balım Sultan’a ayan olunca o da kendisine, “*Evlât, her mahlasın bir bedelü ola. Vakt-i merhun olduğunda suâlin cevabını abz idersün*” der. Bir vakit sonra Balım Sultan’ın emri ile Virânî Baba Rumeli’ne revan olur. Yolu, Tuna boyundaki Rusçuk’u Edirne’ye bağlayan yolun üzerinde bulunan Razgrad şehri yakınlarındaki Ispirih (Kemaller/Kemanlar) karyesinde kâin Demir Baba Tekkesi’ne de uğrar. Demir Baba Velayetnamesinde de anlatıldığı üzere Demir Baba ile aralarında bazı münakaşalar olur. Adı geçen Velayetnâme de anlatılanın tersine Virânî Baba’nın ilm u irfanı karşısında Demir Baba sükût etmek zorunda kalır. Ayrıca Virânî Baba, Demir Baba’ya kutupluk iddiasında bulunmaması yönünde nasihat eder. Ertesi gün olduğunda Virânî Baba yola revân olur. Ancak evvelsi gece vuku bulan o münakaşadan hoşnut kalmayan ve durumdan vazife çıkarıp Virânî Baba’nın, mürşitlerine saygısızlık yaptığını düşünerek bu vaziyete hayli öfkelenen Demir Baba’nın taliplerinden köydeki nakıs üç beş kişi, Virânî Baba’yı yoldayken yakalayıp ondan hesap sormaya başlar. Münakaşa gittikçe alevlenince hırslarını alamayan köylüler Virânî Baba’yı öldüresiye dövmeye başlarlar. Köylüler, kavga sonrasında vücudunda adeta kırılmadık kemik bırakmadıkları Virânî Baba’nın öldüğünü telâkki ederek oradan hemen uzaklaşırlar. Virânî Baba bir süre yerde, acıdan kıvrırır hâlde boylu boyunca yatar. Sonrasında acıdan kendinden geçerek baygın düşer. Bir müddet sonra sağanak halinde yağın bahar yağmurunun tesiriyle kendine gelerek uyanır. Sürünerek acılar içerisinde hemen yakınlardaki bir virâneye sığınır. Viränenin içindeyken birden aklına Balım Sultan’ın, “*Evlât, her mahlasın bir bedelü ola.*

1 Söz konusu menkıbeyi babam Hasan Albayrak’dan (Âşık Pervâne) dinlemiştim. O da bu menkıbeyi Hacı Bektâş Velî Dergâhı’nın son resmi postnişini olan Çelebi Veliyyeddin Hürrem Efendi’nin mahdumu Çelebi Hüseyin Efendi’nin oğlu, mürşidi Çelebi Alî Cevat Efendi’den dinlediğini söylemişti.

Vakt-i merhun olduğunda suâlin cevabını ahz idersün" sözleri gelince, "Eyvallab, Sultanım" diyerek gözlerinden yaşlar dökülmeye başlar. Tam o esnada Balım Sultan zuhur eder. Eliyle, Virânî'nin vücudunu sıvazlayarak kırılan kemiklerini hemen iyileştirir. Ayağa kalkan Virânî, saygıyla Balım Sultan'ın eline niyaz eder. Bunun üzerine Balım Sultan, Virânî'ye avucunun içinde birden zuhur eden gül yaprakları içindeki bir elmayı uzatır. Virânî Baba elmayı yedikten sonra cuşa gelip irticâlen,

İstemem âlemde gayrı meyvayı

Tadına doyulmaz Balımdır Alî

İstemem eşyayı verseler dahi

Korkmazam sünbül u gülümdür Alî dörtlüğü ile başlayan nutkunu okur.

Yükseği neylersin engini boyla

Tasavvufî literatürde kişinin ruhî tekâmülü dâirevî bir seyahat olarak tasavvur edilmiş ve de iki kısma ayrılmıştır. Dâirenin ilk kısmı "yükseleş yayı" manasında "kavs-i uruç" ikinci kısmı ise "inş yayı" manasında "kavs-i nüzul" şeklinde kavramsallaştırılmıştır. O sebeple tekâmülün ikmâl olması için gökyüzüne yükselişten sonra toprağa nüzul etmek esastır. Yani Muhammedî urucun akabinde Aliyyevî yani turabî bir nüzulün olması icap eder. Virânî Baba da bu mısradaki buna işaret etmektedir.

Arif ol da dost bağını seyreyle

"Arif" kelimesi Arapça "urf" kelimesinden türetilmiş olup "yüksek yer, çıkıntı, yükselti, tümsek" manasını ihtiva etmektedir. Zahiren bir yeri etrafıca temâşâ etmek arzu edilirse yüksekçe tepelik bir mahale çıkmak icap eder. Arif ki nefesine arif olup rabbini bilen kimsedir. Arif olmak ise kişinin kendinde meknuz olan yüksek yani âlî olan bir mekânı yani dostun bağını temâşâ etmesi için az evvel "kavs-i uruç" bahsinde beyan ettiğimiz üzere ruhi tekâmülünün ikmâlini gerektirir. İşte Virânî Baba da bu mısradaki buna işaret etmektedir.

Gül'e âşık olduk Gül'den içeri

İrfânî literatürde "Gül" Hz. Peygamberi sembolize eder ki ebcedi 50'dir. Bilindiği üzere geleneksel şiirimizde gül ile bülbül daim birlikte yâd olunur. Bülbül'ün ebcedi ise 64'dür. İkisi toplamda 114 eder ki bu da Mushaf'taki toplam ayet sayısı olan 114'ün mukabilidir. 114 sayısı aynı zamanda "Camî" esmasının da ebced değeridir. İsm-i Camî'de daha evvel beyan etmiş idik ki o'da "Allah" idi. İşte gül ile bülbül'ün yani Muhammed ile Alî'nin vahdeti, hakikat-i Muhammedî'dir ki o da o hakikati, nuru

kendinde saklayan, ümmü'l kitap olan ve de ism-i camî'nin en mükemmel tecellisi olan Kuran-ı natık Hz. İnsân-ı Ekmel'dir. Sıdkî Baba ne güzel kelâm eylemiş bu hususta,

*Mesturdur vechinde yüz on dört sure
Kondüğün hâneler gark olur nura
Noksanımız çoktur kalma kusura
Sahib ül ihsânım sen sefâ geldin*

Velhasıl “Gül’e âşık olduk Gül’den içeri”den maksad Muhammed Alî’ye âşık olduk, insân-ı Ekmel’den içeri demek oluptur.

Kaynağı Tanrısal feyz olan ehlullahın nutk-ı şerifleri için arifler güruhunca vücûda getirilmiş olan şerhlerin tamamının, şerhe mevzu bahis olan o nutukların hakikatini bütünüyle kapsayıcı olmaktan aciz olduğu ehline mâlûmdur. Eskiler, “*Bir mevzunun anlaşılmaç hâle getirmek istiyorsanız onu şerh ediniz*” der latife yollu. O sebeple Virânî Abdal’a ait olan bu nutk-ı şerifi mânâ vechesinden kendi zevkimizce şerh etmeye demeyeyim de tevcih etmeye gayret ediverdim. “*Tevcih ediverdim*” dememin esbâb-ı mucibesi ise yine ehline de mâlûmdur ki şerhin havvas olan ârifâna, tevcihin yani yorumun ise idraki sınırlı bendeniz gibi avama mahsus olmasıdır. Hâl böyle olmakla beraber hakikate teşne olan mânâ-perestlerin bir nebze olsa dahi susuzluğunu gidermesi ümidiyle görüldüğü üzere nutk-ı şerifi satır satır tevcih etmiş bulundum. Zira bu usûlün mevzuyu açıklığa kavuşturmada daha kâmil bir tavır olduğunu düşündüm. Çünkü maksudumuz satırdan sadra vâsil olmaktı. Sürç-i kelâm eylediysek affola.

*Bir nesîm ile hitam buldu tevcib-i elif u mim
Fehm u idrak eden cânın gönlü olsun naîm
Vesile oldu muhabbete bu âlî nutk-ı şerif
Anınçün Virânî Abdal’a selam olsun dâim.*

KAYNAKÇA

BAYRI, Halit (Yay. Haz.) (1959). *Âşık Virâni Divânı*. İstanbul: İstanbul: Maarif Kitaphanesi.

DERRİDA, Jacques (2011). *Gramatoloji*. Çev: İsmet Birkan. İstanbul: Bilge Su Yayınları.

EFLÂKÎ, Ahmet (2006). *Ariflerin Menkıbeleri*. Çev: Tahsin Yazıcı. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

HEMEDÂNÎ, Aynükdât (2016). *Tembûdât - Aşk ve Hakikat Üzerine Konuşmalar*. Çev. Halil Baltacı. İstanbul: Dergâh Yayınları.

COŞAN, Mahmud Esad (Çev.) (2013). *Makalat-ı Hacı Bektaş-ı Velî*. İstanbul: Server Yayınları.

İnternet Kaynakları

<https://www.kuranmeali.com/>

<https://incil.info/kitap/Yuhanna/3>

<https://incil.info/kitap/Yaratilis/17>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/demir-baba-tekkesi>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/hazarat-i-hams>

<http://lugatim.com/>

<https://www.nisanyansozluk.com/>